

۱۴۱۲۷۱۰

قزوین در انقلاب مشروطیت

پژوهش و تألیف
مهدی نورمحمدی

انتشارات نامک

سرشناسه	: نورمحمدی، مهدی، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: قزوین در انقلاب مشروطیت/ پژوهش و تألیف مهدی نورمحمدی.
وضعیت ویراست	: اویراست ۲.
مشخصات نشر	: تهران: نامک، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۶۸۸ص: مصور.
شابک	: ۶۳ - ۷ - ۶۷۲۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاب حاضر تحت عنوان "قزوین در انقلاب مشروطیت: مشتمل بر اسناد و تصاویر نو یافته" توسط حدیث امروز در سال ۱۳۸۲ منتشر شده است.
یادداشت	: نمایه
عناوین دیگر	: قزوین در انقلاب مشروطیت: مشتمل بر اسناد و تصاویر نو یافته.
موضوع	: ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴ - ۱۳۲۷ق. -- قزوین
موضوع	: Iran -- History -- Constitutional Revolution, 1906 - 1909 - Qazvin
موضوع	: ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴ - ۱۳۲۷ق. -- علل و منشاء
موضوع	: Iran -- History -- Constitutional Revolution, 1906 - 1909 - Causes
رده بندی دیره	: ۱۳۹۵ ق ۹ ن / DSR ۱۴۳۴
رده بندی دیویی	: ۹۵۵ / ۷۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۳۶۲۲

قزوین در انقلاب مشروطیت

مهدی نورمحمدی

انتشارات نامک

ویراست دوم: ۱۳۹۵

(چاپ اول نشر نامک)

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

خوشنویسی جلد: مجید ملکی قزوینی

طرح جلد: ستاره نیکوییها

صفحه آرایی: سیده سودابه احمدی

ناشر: نامک - تلفن ۶۶۴۱۷۶۳۶

مرکز پخش: پارسه ۶۶۴۷۷۴۰۶ - ۶۶۴۷۷۴۰۵

فهرست مطالب

۱۷	مقدمه
۲۳	فصل ۱- زمینه‌های بیداری (اوضاع قزوین پیش از انقلاب مشروطیت)
۲۵	۱. امرای رزمینه‌ساز بیداری
۲۵	۲. ورود زندانیان سیاسی به قزوین
۲۹	۳. سرایر نهضت تنباکو به قزوین و عزل سعدالسلطنه
۳۱	۴. عزل سعدالسلطنه از حکومت قزوین برای دومین بار
۳۵	۵. توهین سالاراکرم به آقا حیدر جمال
۳۹	۶. تأسیس مدرسه امید
۴۰	روشنفکران قزوینی مقیم پایتخت
۴۰	ارتباط علمای قزوین با روحانیون مشروطه‌خواه تهران
۴۲	قزوین در مهاجرت کبری
۵۳	فصل ۲- قزوین از صدور فرمان مشروطیت تا پایان استبداد صغیر
۵۵	اعطای مشروطیت و تشکیل مجلس
۵۶	انتخابات مجلس اول در قزوین
۵۸	روایت روزنامه مجلس
۵۹	روایت میرزا حسین خیاط
۶۱	روایت سید محمدعلی گلریز
۶۱	تصحیح یک اشتباه
۶۲	جنگ حیدری و نعمتی در قزوین
۶۴	جمعیت فدایی
۶۶	ورود نمایندگان قزوین به تهران
۶۷	تشکیل انجمن‌های مختلف

۶۸	انجمن مجاهدین
۶۹	نظام‌نامه انجمن مقدس مجاهدین
۷۱	تعرفه انجمن محترم مجاهدین اسلامی قزوین
۷۲	تکلیف رئیس
۷۳	تکالیف دفتردار
۷۴	تکالیف منشی
۷۴	تکالیف تحویلدار
۷۴	تکالیف ناظم
۷۸	انجمن اتابک دینه طلاب
۸۰	انجمن متحدین
۸۱	صورت قسم
۸۷	انجمن سعادت
۸۷	انجمن بلدیه
۸۹	انجمن ولایتی
۹۱	حمایت مردم قزوین از اجناس ایرانی
۹۲	تأسیس بانک ملی و اقدام وطن‌پرستانه یک بانوی قزوینی
۹۶	کمک میرزا حسن شیخ الاسلام به بانک ملی
۹۶	تأسیس بانک ملی و دانش‌آموزان مدرسه توکل قزوین
۹۸	ورود اتابک به ایران و واکنش مشروطه‌خواهان قزوین
۹۹	اقدامات مخالفین مشروطه در تهران
۱۰۱	اوضاع قزوین پس از مخالفت شیخ فضل الله نوری با مشروطیت
۱۰۲	ریشه دوانیدن مشروطیت در قزوین
۱۰۲	برگزاری مجلس فاتحه و سوگواری برای شهدای آذربایجان
۱۰۶	شرکت میرزا حسن شیخ الاسلام در جشن سالگرد صدور مشروطیت
۱۰۶	تحصن مخالفین مشروطه در حضرت عبدالعظیم و بازتاب آن در قزوین
۱۱۰	اصرار سیدالمجاهدین و قاضی ارداقی بر امضای متمم قانون اساسی
۱۱۱	کشته شدن اتابک
۱۱۴	شناسایی و علامت‌گذاری قبر عباس آقا توسط قاضی ارداقی

۱۱۴	خودکشی برادر عباس آقا در قزوین
۱۱۷	قزوین در دوران افول مشروطه
۱۱۷	نامه مجاهدین قزوین در حمایت از مردم مظلوم آذربایجان
۱۱۹	نامه یک بانوی قزوینی در حمایت از مردم آذربایجان
۱۲۰	آشوب میدان توپخانه و هوشیاری مشروطه خواهان قزوین
۱۲۵	هماهنگی آزادی خواهان قزوین با تبریزیان در عزل محمدعلی شاه
۱۲۵	فریبکاری محمدعلی شاه و سستی مجلس
۱۲۷	ورود اعضای انجمن مجاهدین قزوین به تهران
۱۲۹	روایاتها در خصوص ورود مجاهدین قزوین به تهران
۱۳۶	پرداخت و انکشاف انجمن ها توسط رئیس المجاهدین
۱۳۷	تلگراف انجمن مجاهدین قزوین
۱۳۷	حمایت اصناف و بازاریان قزوین از مشروطیت
۱۳۸	تشکیل انجمن تجار در قزوین
۱۳۹	آغاز دشمنی عمیدالملک با انجمن مجاهدین
۱۴۰	شدت یافتن دشمنی عمیدالملک با انجمن مجاهدین
۱۴۱	تلگراف انجمن قزوین به انجمن های تهران و سایران جراید
۱۴۲	تلگراف انجمن مجاهدین قزوین به انجمن های تهران در شکایت از عمیدالملک
۱۴۳	تلگراف رئیس المجاهدین به طباطبائی، مجلس و روزنامه حبل المتین
۱۴۴	تلگراف عمیدالملک به جراید تهران در جواب تلگراف رئیس المجاهدین
۱۴۵	نامه چند نفر از اهالی قزوین به روزنامه حبل المتین علیه رئیس المجاهدین
۱۴۵	تلگراف انجمن سعادت قزوین به مجلس در حمایت از عمیدالملک
۱۴۶	تلگراف اتحادیه طلاب و اصناف و انجمن سعادت در حمایت از عمیدالملک
۱۴۶	نامه یکی از طرفداران رئیس المجاهدین به روزنامه حبل المتین علیه عمیدالملک
۱۴۷	نامه انجمن مجاهدین قزوین به روزنامه حبل المتین علیه عمیدالملک
۱۵۰	نامه شیخ مهدی نائینی از قزوین به حبل المتین در حمایت از رئیس المجاهدین
۱۵۰	سوء قصد نافرجام به محمدعلی شاه
۱۵۱	دستگیری متهمین بمب اندازی به محمدعلی شاه در قزوین
۱۵۳	انتشار روزنامه هدایت

۱۵۳		اوضاع قزوین پیش از به توپ بسته شدن مجلس
۱۵۷		دو تلگراف از تبریز
۱۵۹		اوضاع قزوین پس از به توپ بسته شدن مجلس
۱۶۰		ورود سید محمدرضا مساوات به قزوین
۱۶۱		حمایت مخالفین مشروطیت در قزوین از اقدامات محمدعلی شاه
۱۶۲		تبریز آخرین سنگر مقاومت مشروطه خواهان
۱۶۹		فصل ۳- آغاز انقلاب مشروطیت دوم
۱۷۱		اوضاع قزوین پس از انقلاب گیلان
۱۷۱		انقلاب گیلان
۱۷۳		مجاهدین صفایان
۱۷۴		حزب سوسیال دموکرات روسیه
۱۷۵		شورش اصفهان
۱۷۵		تصرف قم توسط نیروی بخاری
۱۷۵		تصمیم انقلابیون گیلان به فتح قزوین
۱۷۹		فصل ۴- با مشروطه خواهان از رشت تا قزوین
۱۸۱		مشروطه خواهان در راه قزوین
۱۸۲		چند تاریخچه
۱۸۵		سالار فاتح
۱۸۸		پیرم خان ارمنی
۱۹۰		ناظم الاسلام کرمانی
۱۹۱		مهدی ملکزاده
۱۹۲		ابراهیم فخرایی
۱۹۳		عبدالاحسین نوایی
۱۹۷		فصل ۵- فتح قزوین به روایت های مختلف
۱۹۹		اوضاع قزوین پیش از گشوده شدن به دست مشروطه خواهان
۲۰۰		تحصن در شهرداری عثمانی
۲۰۵		افزایش ناآرامی در قزوین و بمب اندازی به خانه صارم لشکر
۲۰۶		پیوستن ایل جلیلونند به متحصنین شهرداری

۲۰۶	همراهی ظفرالدوله با مشروطه خواهان
۲۰۷	هراس شدید قوای دولتی از حمله مشروطه خواهان
۲۰۸	حمله مشروطه خواهان به قزوین
۲۰۹	دلایل فتح قزوین به دست مشروطه خواهان
۲۱۲	روایت های گوناگون فتح قزوین
۲۱۲	من و آزادی
۲۱۴	مینودر
۲۱۷	تاریخ ۱۸ ساله آذربایجان
۲۱۹	فتح تهران
۲۲۳	تاریخ انقلاب سرحدات ایران
۲۲۵	فتح تهران و امداد برق
۲۳۳	گیلان در جنبش مشروطیت
۲۳۴	چند تاریخچه
۲۳۵	انقلاب مشروطیت ایران
۲۳۶	کتاب آبی
۲۳۷	روزنامه اخبار مشروطیت و انقلاب ایران
۲۳۸	روزنامه خاطرات عین السلطنه
۲۴۱	فصل ۶- اوضاع قزوین پس از کشته شدن به دست مشروطه خواهان
۲۴۳	وزیدن نسیم آزادی
۲۴۳	ورود دسته های دیگر مجاهدین به شهر
۲۴۳	جشن و شادمانی عمومی
۲۴۴	اعدام قاسم آقا امیرتومان و گلستان ارمنی
۲۴۵	تشییع کشته شدگان
۲۴۶	تشکیل کمیسیون جنگ
۲۴۶	تشکیل کمیته ستار
۲۴۷	کشته شدن عباس خان داروغه
۲۴۷	اعدام بحر العلوم رشتی و فرزندش
۲۴۸	گرفتن اعانه از اعیان و متمولین

۲۴۸	پناهندگی عده‌ای از اعیان و بزرگان شهر به کانطور روس
۲۵۷	علت پناهندگی
۲۵۹	یک نکته مبهم
۲۶۰	کسانی که از تحصن خارج شدند
۲۶۲	سه سند در خصوص اولین پناهندگان کانطور روس
۲۶۲	نامه میرزا ابوتراب به همسرش زهرا بیگم شیخ‌الاسلامی
۲۶۴	نامه زده‌اشیخ‌الاسلامی به میرزا حسن شیخ‌الاسلام
۲۶۵	نامه میرزا ابوتراب به سید عبدالله شیخ‌الاسلامی در تغلیس
۲۷۳	نمونه‌ای از ورقه تابعیت صادر شده توسط کنسولگری روس
۲۷۴	تلاش مشروطه‌خواهان برای جلوگیری از تحصن در کانطور
۲۷۴	اعزام مأمور به بنوکاوت توسط کمیته ستار
۲۷۴	تأسیس انجمن ولایتی رفتو
۲۷۵	تأسیس عدلیه
۲۷۶	ورود سپهدار تنکابنی به قزوین
۲۷۷	آزادی ابوالقاسم خان نوری و مسیح خان کاوند
۲۷۸	دستور جانبازان
۲۷۹	دستور جانبازان
۲۸۱	تکالیف ده‌باشی
۲۸۲	تکالیف سردسته
۲۸۶	هراس شدید محمدعلی شاه از سقوط قزوین
۲۸۶	تلگراف به متحصنین سفارت عثمانی
۲۸۷	تلگراف از قزوین
۲۸۸	تلگراف‌های سپهدار به تهران
۲۹۰	ورود نمایندگان روس و انگلیس به قزوین و اصفهان
۲۹۱	مخالفت با وعده‌های شاه در اصفهان و قزوین
۲۹۱	دودلی‌های سپهدار تنکابنی
۲۹۵	یادداشت‌های سپهدار
۲۹۶	تلگراف انجمن ولایتی مشروطه‌خواهان قزوین

۲۹۶	تلگراف احرار قزوین
۲۹۷	تسلیم مصلحتی تبریز
۲۹۷	آشتی سپهدار با انقلابیون
۲۹۸	اوضاع مجاهدین در قزوین به روایت الکساندر آقایان
۲۹۹	توسعه بازارها و خیابان‌ها و جلوگیری از سد معبر
۳۰۰	اعدام غیاث‌نظام
۳۰۲	یادگار انقلاب
۳۰۶	میرزا حسین خیاط
۳۰۷	محمدعلی گلریز
۳۰۷	ناظم الاسلام کاشانی
۳۰۷	راپرت از قزوین
۳۰۸	از قزوین به رشت
۳۰۸	تلگراف از رشت به قزوین
۳۰۹	احمد کسروی
۳۱۰	ابراهیم فخرایی
۳۱۱	چند تاریخچه
۳۱۱	یغرم خان ارمنی
۳۱۴	یادداشت‌های سپهدار تنکابنی
۳۱۵	یادداشت‌های عین‌السلطنه
۳۱۶	انتشار روزنامه یادگار انقلاب
۳۱۷	فصل ۷- سقوط اهریمن استبداد
۳۱۹	حرکت مشروطه خواهان به طرف تهران
۳۲۱	فرماندهان قزوینی در قشون انقلاب
۳۲۲	نقش یک شخصیت قزوینی در فتح تهران
۳۲۳	فتح تهران و پایان کار محمدعلی شاه
۳۲۴	گفتاری پیرامون مجاهدین مشروطه
۳۲۷	فصل ۸- اوضاع قزوین پس از فتح تهران
۳۳۹	ورود قشون روس به قزوین

۳۴۱	خروج متحصنین از کنسولگری روس
۳۴۲	عبور محمدعلی میرزا از قزوین
۳۴۳	توطئه‌های پناهندگان کنسولگری روس
۳۴۵	انتخابات دوره دوم مجلس
۳۴۶	اعتبارنامه میرزا محمد ادیب‌التجار اصفهانی
۳۴۷	اعتبارنامه میرزا خلیل فهم‌الملک
۳۵۰	توضیح و رفع یک اشتباه
۳۵۴	تشکیل مجمع ولایتی دوم
۳۵۷	اقدامات مجمع ولایتی دوم
۳۵۹	تشکیل دره مردم بلده
۳۶۰	قشون روس منبر روی وایت عین‌السلطنه
۳۶۲	ستارخان و باقرخان در راه ازویر
۳۶۴	ورود ستارخان و باقرخان به قزوین
۳۶۵	تلگراف مراجع عتبات به ستارخان و باقرخان
۳۶۶	دیدار همسر غیاث‌نظام با ستارخان
۳۶۶	حرکت سردار و سالار ملی به تهران
۳۶۹	تأسیس شاخه محلی حزب دموکرات در قزوین
۳۷۰	انتشار روزنامه قزوین
۳۷۱	کلوپ اعتدال
۳۷۱	دانشناکسیون
۳۷۲	تأسیس شعبه بانک انگلیس
۳۷۲	اعتراض طبقات مختلف قزوین علیه روس و انگلیس
۳۷۳	سرمای شدید و اوضاع بد معیشتی
۳۷۴	سه تلگراف علیه حزب دموکرات
۳۷۶	ورود سپهدار تنکابنی به قزوین
۳۷۷	ورود دوباره ستارخان و باقرخان به قزوین
۳۷۸	بازگشت سپهدار تنکابنی به قزوین
۳۷۹	توطئه‌های روس‌ها و طرفداران آن‌ها

۳۸۰	طغیان عزیزالله خان و حبیب‌الله خان جلیلود
۳۸۴	اسنادی در خصوص فتنه عزیزالله خان و حبیب‌الله خان جلیلود
۳۸۴	۱. گزارش حاکم قزوین به وزیر داخله
۳۸۵	۲. گزارش از قزوین به اداره امنیت تهران
۳۸۷	۳. نامه تجار و اصناف قزوین به نایب السلطنه، رئیس مجلس و وزیر داخله
۳۸۸	۴. گزارش شیخ ابراهیم زنجانی به وزارت خارجه در خصوص اوضاع قزوین
۳۸۹	۵. نامه وزارت خارجه به وزارت داخله در خصوص گزارش نماینده زنجان
۳۹۰	۶. گزارش از قزوین به تهران در خصوص ارتباط کنسول روس با اشرار
۳۹۱	۷. گزارش از قزوین به تهران در خصوص غارتگری‌های اشرار در دهات اطراف
۳۹۱	۸. گزارش از قزوین به وزیر داخله در خصوص طغیان عزیزالله خان جلیلود
۳۹۶	ام‌المجاهدین
۳۹۸	طغیان داراب میرزا
۳۹۸	فتنه سالارالدوله و آمدن مجاهدین به قزوین
۴۰۰	شکست سالارالدوله و خروج مجاهدین از شهر
۴۰۰	انتقال محموله تفنگ از قزوین به تهران
۴۰۱	نزاع دموکرات‌ها و اعتدالیون در قزوین
۴۰۲	کنسول روس، حاکم واقعی شهر
۴۰۴	انتخاب نمایندگان دوره سوم حزب دموکرات
۴۰۵	اولتیماتوم روس
۴۰۶	تلگراف ادیب‌التجار اصفهانی به علمای قزوین
۴۰۷	تجمع دموکرات‌ها و علما در مسجد شاه
۴۰۷	تلگراف به سفارتخانه‌ها
۴۰۹	تصمیم به تحریم کالاهای روسی
۴۰۹	تعطیل عمومی و تحریم کالاهای روسی
۴۱۰	ورود پی در پی قشون روس به قزوین
۴۱۰	تجمع قشون روس در خیابان دولتی
۴۱۲	تعرض قشون روس به مردم قزوین
۴۱۲	عکس‌العمل علمای قزوین در قبال روس‌ها

۴۱۴	عزیمت میرزا حسین خیاط به تهران
۴۱۴	پذیرش اولتیماتوم توسط ناصرالملک و جنایات روس‌ها
۴۱۶	عبور مورگان شوستر از قزوین
۴۱۶	اسنادی دیگر در خصوص اولتیماتوم روس‌ها
۴۱۶	تلگراف سید حسین حاج سید جوادی به مجلس
۴۱۶	تلگراف علما و رجال قزوین به مجلس و کسب تکلیف در خصوص اولتیماتوم
۴۱۷	تلگراف شاگردان مدارس قزوین به جراید و تمام مدارس ایران
۴۱۷	تلگراف علما و مجتهدین قزوین به مجلس
۴۱۸	تلگراف هیئت نسوان قزوین به جراید و زنان تهران در باره اولتیماتوم
۴۱۹	تلگراف انجمن ولایت قزوین به مجلس در خصوص اولتیماتوم
۴۲۰	تلگراف انجمن ولایت قزوین به مجلس در خصوص اولتیماتوم
۴۲۰	انحلال انجمن ولایت و مدیریت سید ضیاءالدوله
۴۲۱	انتخابات مجلس سوم
۴۲۳	اعتبارنامه حاج سید اسدالله محتاج
۴۲۳	اعتبارنامه حاج شیخ فضلعلی مجتهد
۴۲۷	پیامدهای حضور سپاه روس در قزوین
۴۲۷	۱. کنسولگری روس پناهگاه مخالفین مشروط و «اینگران»
۴۲۸	۲. تحریک ایلات
۴۳۰	۳. خرید گسترده غله و ایجاد قحطی
۴۳۱	۴. اعمال خلاف قانون و دست‌اندازی به مال و ناموس مردم
۴۳۵	۵. ظهور طبقه جدید نوکیسه و شیوع فساد
۴۳۸	برخی مکان‌های مرتبط با وقایع مشروطه در قزوین
۴۳۸	دالان عمارت نادری
۴۳۸	آمنه خاتون
۴۳۸	مدرسه امید
۴۳۹	شاهزاده حسین
۴۳۹	مسجد شاه
۴۳۹	عمارت رکنیه

۴۳۹	سرای شاهرودی - شهیندری عثمانی
۴۴۰	عالی قاپو
۴۴۰	محله پنبه ریه
۴۴۱	حکیم آباد
۴۴۱	باغ سپهدار
۴۴۷	فصل ۹ - رجال سیاسی قزوین در عصر مشروطیت
۴۴۹	میرزا حسین خان سپهسالار
۴۵۲	عباسقلی آقامیت
۴۵۸	حاج شیخ مهدی عبدالرب آبادی
۴۵۹	قاضی ارداقی
۴۷۳	میرزا علی اکبر داق
۴۸۷	میرزا علی اکبر معتمد جوان
۴۹۴	میرزا غفارخان
۴۹۷	شیخ مرتضی بهشتی
۴۹۸	شیخ احمد عزیزی
۴۹۸	سید جمال الدین رضوی
۵۰۵	میرزا حسین خیاط
۵۰۸	حاج میرزا ابوتراب شهیدی
۵۰۹	مصطفی خان خورهشتی
۵۱۰	حاج اسدالله بزاز
۵۱۰	سید مهدی امیرشاهی
۵۱۱	میرزا ابوتراب پزشکیان
۵۱۲	الکساندر آقاپان
۵۱۳	سید اسدالله قزوینی
۵۱۴	آقا محمدحسن تاجر قزوینی
۵۱۵	شیخ حسین شهیدی
۵۱۷	سید علی مجابی
۵۱۸	سید محمدصادق نقیب الاسلام مجابی

۵۱۹	میر هادی شیخ الاسلامی
۵۲۰	عمادالکتاب
۵۲۳	میرزا مسعود شیخ الاسلام
۵۲۸	میرزا حسن شیخ الاسلام
۵۴۲	ویژگی های برجسته رئیس المجاهدین
۵۴۲	ظلم ستیزی
۵۴۲	خدمات عام المنفعه
۵۴۳	حمايت از حقوق رعایا
۵۴۴	تواضع
۵۴۴	سید عبدالله شیخ الاسلامی
۵۵۹	فصل ۱۰- مطبوعات قزوین عصر مشروطیت
۵۶۱	روزنامه هدایت
۵۶۲	مشخصات شماره ۱
۵۶۲	شماره ۱
۵۶۶	مشخصات شماره ۲
۵۶۷	شماره ۲
۵۷۰	مشخصات شماره ۴
۵۷۰	شماره ۴
۵۷۱	روزنامه یادگار انقلاب
۵۷۱	مشخصات روزنامه
۵۷۱	شماره ۱
۵۷۲	شماره ۲
۵۷۴	شماره ۴
۵۷۴	شماره ۵
۵۷۶	روزنامه امید
۵۷۷	روزنامه نخل امید
۵۷۹	روزنامه قزوین
۵۸۰	مشخصات شماره ۱ از سال دوم

۵۸۱	عنوان بعضی از مقالات روزنامه قزوین
۵۸۲	روزنامه رعد
۵۸۳	مشخصات شماره اول از سال اول
۵۹۹	فصل ۱۱ - نقش قزوین در ایجاد ادبیات مشروطیت
۶۰۱	تأثیر انقلاب مشروطیت بر ادبیات فارسی
۶۰۵	علی اکبر دهخدا (پیشوای نثر طنزآمیز)
۶۰۹	نمونه‌ای از اشعار دهخدا
۶۱۳	نمونه‌های از نثر طنزآمیز دهخدا
۶۱۶	چهره پرنده از دیدگاه محققان
۶۲۰	عارف قزوینی (شاعر مایه و مبتکر تصنیف و غزل سیاسی)
۶۲۴	نمونه‌ای از اشعار و تصانیف عارف
۶۳۳	اشرف‌الدین حسینی (پیشروای نثر طنزآمیز عصر مشروطه)
۶۳۷	نمونه‌ای از اشعار اشرف‌الدین حسینی
۶۴۷	منابع
۶۵۷	فهرست اعلام
۶۸۳	مرقومه استاد ایرج افشار پس از چاپ اول کتاب
۶۸۴	آثار چاپ شده مؤلف

انقلاب مشروطیت یکی از برجسته‌ترین رویدادهای تاریخ معاصر و مهم‌ترین خیزش اجتماعی ایرانیان برای رسیدن به آزادی و دموکراسی است. تاپیش از این انقلاب بزرگ، شاه با قدرتی نامحدود در رأس حکومت قرار داشت و مختار جان، مال و ناموس مردم بود. این قدرت استبدادی بدون این که در قبال رفتار و کردارش پاسخگو باشد، خود را مجاز به هرگونه اقدامی می‌دید. استبداد، خفقان، ظلم، بی‌قانونی، بی‌عدالتی، نادیده گرفتن حقوق مردم و فقر عمومی، از نتایج این شیوه حکومت بود.

انقلاب مشروطه را می‌توان ندای مخالفت عموم مردم با حکومت استبداد و آغازی بر بیداری ایرانیان دانست. اگر چه انقلاب مشروطه به علت فتنه‌های داخلی و خارجی از مسیر اصلی خود منحرف شد و نتوانست آن طوری که از آن انتظار می‌رفت آرزوهای مردم را عملی سازد، بسبب تحولی شگرف در عرصه‌های مختلف پدید آورد و اجتماع نوین ایران را پایه‌ریزی کرد. به همین دلیل است که عده‌ای از مورخین، دوران پس از مشروطه را دوره‌ای جدید در تاریخ معاصر ایران دانسته‌اند.

مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب مشروطه عبارتند از: تبدیل سلطنت مطلقه به سلطنت مشروطه، تشکیل مجلس شورای ملی،^{۱-۲} بنیاد قانون اساسی، تشکیل هیئت دولت، شکل‌گیری و گسترش مطبوعات آزاد، تشکیل انجمن‌ها و احزاب سیاسی، قطع مستمری گزاف شاهزادگان، برچیدن خزانه سلطنت،^۳ اتمال دارایی آن به خزانه عمومی. اگر چه انقلاب مشروطیت از تهران آغاز شده، مهم‌است که به ثمر نشستن آن بدون حمایت و پشتیبانی شهرهای دیگر امکان‌پذیر نبوده است.

یکی از شهرهایی که در راه پیروزی این انقلاب بزرگ،^۴ نقش مهم و سرنوشت‌سازی ایفا کرده و متحمل صدمات و زحمات فراوانی شده، تبریز است.

نقش این شهر در مشروطه‌خواهی آن قدر برجسته است که احمد کسروی مورخ معتبر مشروطه آن را در کنار تهران، تبریز و گیلان جزو چهار کانون اصیل مشروطه‌خواهی دانسته است. وی در بخش یکم و گفتار پنجم از کتاب تاریخ مشروطه ایران که پیشرفت اندیشه مشروطه‌خواهی را در شهرهای مختلف بازگو می‌کند، نخست شهر تبریز را می‌ستاید و می‌نویسد آن شهر از لحاظ آگاهی مردم از معنی مشروطه و قانون و دلیری و دلسوزی پیشروان بی‌همانند بوده است. آن گاه می‌نویسد: «از شهرهای

دیگر، رشت و انزلی و قزوین به تبریز نزدیک بود.^۱

وی در همین خصوص در گفتار نهم کتاب خود می‌نویسد: «چنان که نوشته‌ایم، در قزوین آزادی‌خواهی ریشه دوانیده، جوش و جنب نیکی از آن جا پدیدار می‌شد.»^۲

پس از گذشت ۹ ماه از صدور فرمان مشروطیت، این جنبش به خاطر دسیسه‌های محمدعلی شاه، اتابک و درباریان در برخی از شهرها رو به خاموشی گرایید. در این دوره فترت، تنها در قزوین و چند شهر دیگر بود که کوشش‌های مشروطه‌خواهی جریان داشت و این در حالی بود که از شهرهای مهمی چون اصفهان، همدان و مشهد، حرکت برجسته‌ای پدید نمی‌شد. کسروی در این خصوص می‌نویسد: «پس از آن دوره که با سر وزیری اتابک یان پذیرفت، از یک سو جنبش دیه‌ها که بسیار سرسری می‌بود فرو نشست و شهرهای که حک نیز خاموش گردیدند. تنها در شهرهای بزرگ که در هر یکی انجمنی می‌بود، ام‌شروطه برده می‌شد و در این‌ها نیز همچنان چندگونگی (بدان سان که در بخش یکم بارنامه این نمایان می‌بود. از مشهد و همدان و زنجان و مراغه و سبزوار و این گونه شهرهای آزادی‌سپیده نمی‌شد. از کرمانشاه و شیراز و اردبیل و ارومیه بیش از همه آواز آشوب برمی‌خاست. این‌ها همچنان به نمایش و رویه‌کاری بس می‌کرد. تنها تبریز و خوی و تهران و رشت و قزوین می‌بود که مشروطه‌خواهی در آن جا ریشه دوانیده و کوشش‌هایی به کار می‌رفت.»^۳

در یک جمع‌بندی کلی نقش و تأثیر قزوین در انقلاب مشروطه را می‌توان در سه بعد ارتباطی، نظامی و فرهنگی ارزیابی کرد:

بعد ارتباطی و اطلاع‌رسانی

از آن جا که قزوین در چهار راه کشور و محل تلاقی راه‌های شمال، غرب، شمال غربی و جنوب غربی ایران واقع شده، یکی از مهم‌ترین نقاط ارتباطی کشور محسوب می‌شود. این موقعیت برجسته ارتباطی سبب گردید قزوین در مشروطیت صغیر به صورت مرکز عملیاتی مشروطه‌خواهان درآید. در این مقطع حساس و تاریخی، میرزا حسن شیخ‌الاسلام که رئیس انجمن مجاهدین قزوین بود با هوشیاری اخبار تهران را به

تبریز و عتبات عالیات می‌رساند و با این اقدام، مشروطه‌خواهان کشور را به یکدیگر مرتبط می‌ساخت. با توجه به همین ویژگی ارتباطی بود که دو سید رهبر مشروطه در وقایع مهم و سرنوشت‌سازی چون آشوب در میدان تنویخانه و به توپ بسته شدن مجلس، اقدامات مهم را توسط او انجام می‌دادند.

بررسی تلگراف‌های به جا مانده از آن دوران، به خوبی روشن‌گر اهمیت قزوین از نظر ارتباطی است. برای نمونه، در تلگراف زیر، آزادی‌خواهان تبریز ۱۲ روز قبل از به توپ بسته شدن مجلس، از رئیس‌المجاهدین خواسته‌اند آنان را از اخبار و وقایع تهران مطلع کند: «حضرت رئیس‌المجاهدین، حبل‌الله مساعیه مشکور؛ تفصیل همین نقض یمین فرآیند شاه و هزار عهد [و] پیمان در همراهی با اساس مقدس مشروطیت محقق و ثابت شد افسوس، هزاران افسوس که از تبریز تا تهران فرسنگ‌ها دوریم تا می‌نمودیم جان را چگونگی فدا و جان و حریت می‌کنند. حالا که از این نعمت مهجوریم، به حضرت‌عالی متوسلیم که از مجاهدین غیور قزوین بگمارید اخبار طهران را به وسایل سریعه تحصیل و اطلاع دهی که دست استطلاع ما فدائیان وطن و ملت بسی دور است و فعلاً چه اطلاعی دارید بفرماید. ما اها قربان حمیت و غیرت حضرت‌عالی. قاطبه طبقات ملت آذربایجان تا هر درجه که در فرمائید در مدافعه و انهدام اساس استبداد حاضر و تا آخرین نفس ایستادگی خواهند کرد. از مسائل بسیار اهم این است که حضرت‌عالی غفلت از حال وکلائی محترم آریابان و دارالشورای کبری نفرمائید. لامحاله هر روز آدم مخصوص حضرت‌عالی باید به طهران بدو مراجعت کند و از وکلاء تلگراف با رمز گرفته بیاورند که از قزوین مخابره فرماید. از قزوین چه اقدام و کمک می‌توانید امروز به طهران برسانید توضیح فرمائید. به رشت اطلاع ده‌اید یا خیر؟ عین این تلگراف را به انجمن ولایتی رشت مخابره فرمائید و به هر ولایتی از قزوین دسترسی دارید، اخبار را تلگرافاً برسانید که از تمام ممالک و ولایات، کلمه واحده احداث شود. انجمن ایالتی به تمام ممالک اطلاع داده، لیکن مطمئن نمی‌توان شد اخبار را خواهند رسانید یا خیر. اکیداً مستدعی هستیم از اخبار طهران ما را بی‌خبر نگذارید و روزی اقل دو مرتبه تلگرافاً اخبار را اطلاع دهید. مجاهدین.»^۱

بعد نظامی

قزوین پل پیروزی مشروطه خواهان است. این شهر علاوه بر نقش ارتباطی و اطلاع رسانی، از بُعد نظامی نیز اهمیت به سزایی دارد. در واقعه آشوب میدان توپخانه که مشروطیت و مجلس به طور جدی از سوی محمدعلی شاه و اشرار طرفدار وی تهدید شد، ورود اعضای انجمن مجاهدین قزوین به تهران، رعیی در دل شاه و مستبدین انداخت و آنان را وادار به صلح و سازش با مشروطه خواهان کرد.

نقش مجاهدین مسلح قزوینی در هنگام فتح تهران نیز از اهمیت فراوانی برخوردار است. در هنگام حرکت اردوی مشروطه خواهان از قزوین به تهران که به منظور براندازی محمدعلی شاه از تخت سلطنت صورت گرفت، قوای آنان از ۱۱ گروه تشکیل شده بود که دو گروه آن به مجاهدین قزوینی اختصاص داشت.

مشروطه خواهان قزوین که فرماندهی آنان بر عهده رئیس المجاهدین و سالار منصور بود، در نبرد فتح تهران جان فداکاری‌ها و فداکاری‌های فراوانی از خود بروز دادند و سقوط شاه مستبد قاجار را تسریع بخشیدند.

تصرف تلگرافخانه انگلیس که با همکاری سواران بختیاری صورت گرفت، یکی از اقدامات برجسته مجاهدین قزوینی در هنگام فتح تهران است.

بعد فرهنگی

به موازات مبارزات مسلحانه برای به ثمر نشستن مطالبات و رسیدن به آزادی، مبارزه‌ای بی‌امان از راه شعر، ادب و هنر علیه استبداد آغاز شد که هدف آن بیداری مردم و مبارزه با مظاهر ظلم، فساد، جهل و استبداد بود.

این مبارزه قلمی که منجر به ایجاد ادبیات مشروطیت در گستره ادبیات فارسی شد، نقش بسیار مهمی در پیروزی انقلاب مشروطه و رهبری افکار عمومی داشت.

ادبیات مشروطه به عنوان تجربه‌ای بی‌سابقه و نو در ادبیات فارسی، در قالب‌هایی چون شعر، نثر، طنز، روزنامه‌نگاری، موسیقی، نمایش و حتی خوشنویسی^۱ خدمات شایان توجهی به نهضت مشروطه کرد.

۱. عمادالکتاب اولین خوشنویسی بود که با تلفیق خوشنویسی و سیاست، از این هنر جهت پیشبرد اهداف سیاسی استفاده کرد.

شهر قزوین با وجود شاعران و سخنوران نامداری چون دهخدا، عارف و اشرف‌الدین حسینی در ایجاد ادبیات مشروطه بیشتون سهم را دارد و از این نظر در بین شهرها ممتاز است. نقش این سه شخصیت فرهنگی و سیاسی در ایجاد ادبیات مشروطیت به قدری مهم و برجسته است که محققین و مورخین عصر مشروطه، دهخدا را رهبر نثر نوین و طنزآمیز، اشرف‌الدین حسینی را پیشوای شعر طنزآمیز و عارف را مبتکر تصنیف ملی و غزل سیاسی و شاعر ملی عصر مشروطه دانسته‌اند.

در یک جمع‌بندی کلی باید گفت برای آگاهی یافتن از تاریخ مشروطیت و شناخت صحیح درباره آن، باید نقش شهرهای مختلفی که هر یک به نوعی در به ثمر رسیدن این انقلاب بزرگ سهم بوده‌اند تبیین گردد. بر همین اساس، سخن گزافی نخواهد بود اگر گفته شود مطالعه برامون انقلاب مشروطه، بدون بررسی دقیق نقش شهرهای مختلف و مردمانش در ریداد ای آن عصر امکان‌پذیر نخواهد بود.

اگر چه در تواریخ مختلف عصر مشروطه، مطالبی به صورت جسته و گریخته درباره نقش قزوین در انقلاب مشروطه، به چاپ رسیده است، اما چون این مطالب فاقد انسجام و استقلال کافی است، نمی‌تواند بیان‌کننده مجاهدت‌های مردم این دیار در به ثمر نشستن مشروطیت باشد و حق مطلب را، خوبی ادا کند.

همین مسئله، انگیزه‌ای برای نگارنده گردید تا به منظور ارج نهادن به فداکاری‌ها و مجاهدت‌های گذشتگان و گرمای داشتن نام و خاطره آنان کتابی مستقل در این خصوص به رشته تحریر درآورد.

برای نگارش این کتاب که دربرگیرنده زمینه‌ها، بستر و منابع مشروطه در قزوین از دوران پایانی سلطنت ناصرالدین شاه و نهضت تنباکو تا آغاز جنگ جهانی اول است، از منابع چاپی و خطی، اسناد، روزنامه‌ها، تلگرافات، گزارش‌ها و عکس‌های گوناگونی استفاده شده است که از لحاظ مطالعات تاریخی و قزوین‌شناسی اهمیت فراوانی دارد. از جمله اسنادی که در هیچ یک از تواریخ عصر مشروطه به آن‌ها اشاره‌ای نشده و برای اولین بار در این کتاب به چاپ رسیده است می‌توان به نظام‌نامه انجمن مجاهدین قزوین، نظام‌نامه کمیته ستار (اجتماعیون عامیون)، سوگندنامه انجمن متحدین قزوین و اسناد، اخبار و گزارش‌های روزنامه‌های عصر مشروطیت اشاره کرد.

اینک چاپ دوم اثر حاضر با تجدید نظر و اضافات و حذف برخی از موارد^۱، فراروی خوانندگان ارجمند قرار دارد که امید است مورد توجه مورخین، پژوهشگران و علاقه‌مندان به موضوع مشروطیت قرار گیرد.

در خاتمه بر خود لازم می‌دانم از جناب آقای عنایت‌الله رحمانی و جناب آقای سید فرید قاسمی که تصاویر روزنامه‌های هدایت، یادگار انقلاب، رعد و قزوین را در اختیار نهادند تشکر و قدردانی نمایم.

از جناب آقای علیرضا شلویری به خاطر در اختیار قرار دادن عکس‌های: کنسولگری روسیه تزاری، در قزوین، رژه قوای نظامی روسیه تزاری در خیابان دولتی و افتتاح مدرسه امید سپاسگزار می‌نمایم.

همچنین مراتب تشکر خود را از جناب آقای علی صالحی شهیدی به خاطر در اختیار قرار دادن عکس مدیر دانش‌آموزان مدرسه امید و سرکار خانم شیدا نوروزیان که عکس جنگ انبو را در اختیارم قرار دادند اعلام می‌دارم.

سرانجام به پیشگاه پروردگار تعالی که به بنده ناتوان خود توفیق اتمام و انجام این اثر را عطا فرمود، جبهه خضوع می‌سپارم که هر چه هست از اوست.

مهدی نورمحمدی

قزوین: صندوق پستی ۱۷۹۳ - ۳۴۱۸۵

mehdi.nour.m@gmail.com

۱. خوانندگان گرامی برای مطالعه و استفاده از بخش‌های حذف شده، می‌توانند به چاپ اول همین کتاب مراجعه نمایند.